

KÜRESEL FİNANS KRİZİ VE KRİZDEN ÇIKMA ARAYIŞI OLARAK SOSYAL POLİTİKA/DEVLET

Yrd. Doç. Dr. Ünal ŞENTÜRK*

ÖZET

Yakın tarihte etkileri küresel olarak hissedilen bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Başta A.B.D. gibi gelişmiş ülkeler olmak üzere hemen her ülkeyi etkileyen kriz, liberalizmin krizi olarak görülmüştür. Kriz var olan işsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk sorunları farklı bir boyut kazandırarak sisteme karşı bir rahatsızlık yaratmıştır. Duyulan rahatsızlık, sistemin revize edilmesi düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Devletin tekrar ekonomiye müdahale etmesi, başta yatırımcı olmak üzere yoksulu, işsizi desteklemesi ve istihdamı artırması üzerinde durulmuştur.

Krizin arka plânını ve serbest piyasa kriz ilişkisini değerlendirme düşüncesinden hareket eden çalışma, ekonomik düzlemde kapitalist ve bireyci devlet modeli ile müdahaleci devlet modelleri arasında sürekli gidip gelen bir sarkacı çözümlene amacı taşımaktadır. Bu amaçla hazırlanan çalışma, liberalizmin yapısal özellikleri ve mali krizlerle ilişkisi, küresel krize alternatif ya da çözüm olarak görülen sosyal devlet uygulaması konularını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Ekonomik Küreselleşme, Sosyal Politika.

ABSTRACT

Recently, an economic crisis has been experienced which have effects that are felt globally. The crisis that has firstly affected the developed countries such as U.S. has been seen as a crisis of liberalism. The crisis giving a different dimension to the problems such as unemployment, inequality and poverty, has created an inconvenience on the system. This kind of a discomfort, revealed the idea of revising the system. Again issues such as state's intervening to economy, supporting firstly investors and then the unemployed and increasing the employment have been added

* İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

to the agenda. This study has focused on the background of the crisis and relationship between the crisis and free market and targeted to analyze the swing that shuttle between capitalist-individualist and interventionist state types on an economic plane. For that purpose, the study includes the issues such as structural features of liberalism, its relation with the economic crisis and the social state application that has been seen as an alternative or a solution for the economic crisis.

Key Words: *Liberalism, Economic Globalization, Social Policy.*

GİRİŞ

Dünya, 1929 yılındaki meşhur “büyük buhran”dan sonra en büyük ekonomik krize tanıklık etmektedir. Ortaya çıkardığı etkiler bakımından küresel olarak değerlendirilen krizin maliyeti trilyonca dolarlara varmıştır. 2008 başından beri, başta siyasetçileri ve ekonomi uzmanları ilgilendiriyor gibi görünen krizin etkisi, asgari ücretle çalışandan, on binlerce dolar maaşla çalışan büyük firma Ceo’larına kadar dünya toplumlarının önemli bir kesiminde hissedilmiştir/hissedilmektedir. Zarar açıklayan firmalar, iflas eden bankalar, kapatılmak durumunda kalan ya da üretime ara veren büyük sanayiler, sermaye küçültmeler ve yer değiştirilen yatırımlar bir tıkanıklığı, bir ters gidişi işaret etmektedir.

Finansal krizlerden çıkış ve ekonomiye tekrar canlılık kazandırma girişimleri içinde ilk akla gelen, sistem işleyişinde yeni politika geliştirmek olmaktadır. Krizlerin her ülkede yarattığı mali çöküntünün bilançolarının değişen miktarına, ülkelerin yapısal özelliklerine, krizi algılayış tarzına ve ülke yönetimindeki iktidarların düşünme biçimine göre değişse de yeni politika liberalleşme ve devlet kontrolü sarmalında gidip gelmiştir. Piyasa mekanizmasının yarattığı ve derinleştirdiği işsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk gibi sorunların arttığı bir noktada sosyal politikaya büyük görev ve sorumluluk düşmektedir.

KRİZ YARATAN EKONOMİK SİSTEMİN İLK EVRELERİNE KISA BİR BAKIŞ

Asgari tarih bilgisi, yeni kurulanın hiçbir zaman yoktan var edilmediğini, tarihteki tüm “tabula rasa” iddialarının simgesel olduğunu gösterir. Toplumsal dönüşümü, bir anda ve olduğu gibi gerçekleşen bir meydana geliş olarak algılamak, ancak dinsel ve mitolojik düşüncenin uzantısında yer alır. İnsan ekonomik bir mekanizma değildir. Üretim, tüketim ve yatırım gibi ekonomi simgeselini oluşturan kavramlar, insan davranışlarının bir bölümün yorumlanışına karşılık gelir. Böyle bir yorum toplumsal ve tarihsel bir nitelik taşımasına bağlı olarak zaman ve mekân ötesi bir gerçeği dile getirme yeteneğine sahip değildir (İnsel, 1990:22). Bu nedenle, tartışılmakta olan ekonomik sistem, sosyal politika, yoksulluk, işsizlik ve işçinin durumu gibi birbiriyle yakından ilişkili durumlar değerlendirilirken bu gerçek -konunun tarihsel ve toplumsal arka plânı- dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, tartışılmakta olan kapitalist öncesi bir doğal insan ve toplumdan bahsedilmelidir.

Sombart, kapitalizm öncesine ait insanı “doğal insan” ve toplumu ise “doğal toplum” olarak nitelendirir. “Doğal toplum”da yaşayan insanın acelesi ve koşuşturması yoktur; çabalarının ve meşguliyetlerinin merkezinde etiyile kemiğiyle insan bulunur; ilgilendiği ekonomik faaliyetlerinde ölçü insandır; maddi tüketimi ne kadar artarsa o kadar üretir, ne kadar harcarsa o kadar para kazanır; bu anlamda bir denge söz konusudur. Kişisel keyfine göre değil; ait olduğu toplumsal konumuna göre gereksinimlerini belirler; dünyasında ne kendi çıkarı için bir diğerini yenmek, onu al aşağı etmek, ne de yarın endişesi ve hatasız hesaplama yapma düşüncesi vardır; kendisine keyifli bir yaşam sağlayacağından fazlasını istemeyecek kadar sağduyulu; geçineceğiyle yetinecek kadar kanaatkâr; hemen tüm gündelik hayatın işlerini canı istediği şekilde ve bir eğlence havasında gerçekleştiren doğal insan, kendi için boş zamanı üretir. Bu bağlamda daha sonra önemli bir değer olacak olan zenginlik hoşlanılan bir durum olmadığı gibi zenginliği elde edebilecek acelecilik, rekabet, aşırı çalışma ve biriktirme söz konusu olmamıştır (Sombart, 2008:21-28, 160-163). Dolayısıyla üretim ve tüketimi içeren bir ekonomi olgusu, sanayi öncesi doğal toplumsal aşamada sosyal yaşamın bir yönü olarak var olmuştur. Modernleşme ve sanayileşmeyle birlikte ekonomi, giderek diğer yaşam alanları üzerinde bir belirleyicilik kazanmaya başlamıştır.

Piyasa kurumu, taş devrinin son dönemlerinden bu yana var olmuştur; ancak hiçbir zaman 19. yüzyıldaki kadar yaygın ve toplumsal hayat üzerinde

etkili olmamıştır. Bu tarihe kadar, insan ilişkilerinin veya toplumsal hayatın sadece bir bölümüne karşılık gelen ekonomik faaliyetler, bundan sonra sosyal, siyasal ve kültürel alanın en önemli belirleyicisi olmuştur. Tarih ve antropoloji araştırmalarının elde ettiği sonuç, kapitalist sistemin ortaya çıkmasına kadar insanın kendi çıkarını ön plâna çıkarmayıp, toplumsal konumunu sosyal hakları ve sosyal değerleri korumak üzere kazandığı şeklindedir. Karşılıklı sorumlulukla şekillenen insan ilişkilerinde toplumun öncelikleri her şeyden önce gelmektedir. Ekonomik alanda, kazanç amacının ve ücret karşılığı çalışmanın yokluğu göze çarpmaktadır. Kâr fikri ve pazarlık etmek kınanırken, bireyin elinde ne var ne yoksa onun gönül rahatlığıyla ihtiyacı olana vermesi, varını diğeriyle paylaşması söz konusudur. Çünkü bilinmektedir ki, bugün verileni yarın alınan karşılar. Bu bağlamda, ekonomik sistem yalnızca sosyal örgütlenişin bir fonksiyonudur (Polanyi, 1986:66-72). Modern toplumla birlikte geçmişten farklı bir düşünme ve davranma esası şekillenmiştir. Bu, dinin ve geleneğin varoluşun amaçlarını tanımlayan dogmatik doğrusunun yerini alacak olan sanayinin dogmatik doğrusudur. Faydacı dünya görüşü, bu yeni dogmatik doğrunun yaşam felsefesini içerir. Yeni dogma çerçevesinde amaçların niteliği toplumsal değerlendirmeden ziyade ekonomiktir. Bir amaca ulaşmak için seçilen araçların verimliliği ve etkinliği dolayısıyla ekonomik değeri önemlidir. Bu bağlamda mutluluk, verili sayıda araçtan en fazla faydayı çıkarmak ve bunun bilincinde olmaktır (İnsel, 1990:24). Bu aşamadan sonra bir fazlayı yaratmak ve ona sahip olmak için işi büyütme, kazanç konusunda sınırları ortadan kaldırmak önemli sayılmıştır. Fazlayı temsil eden ölçülebilir en büyüğe sahip olmak, devinimin hızı karşısında hayran olmak, süreklilik kazanan yeniliklerden etkilenmek ve bunların iç içe geçmesinden şekillenen iktidar gücü elde etmek bir ideal (Sombart, 2008:178-181) belli bir zihniyet ve yaşam şekli oluşturma hem nedeni hem de sonucu olmuştur.

Kitle üretimini ortaya çıkaran sanayileşme zenginlik, para kazanma hırsı gibi geçmişte çok ender rastlanır durumları beraberinde getirmiştir. Zenginliği artırma arzusunun kazanılması, daha önce bu tür duyguları asla düşünmemiş sayıca kabarık bir nüfusta aslen zararlı lükslere karşı bir düşkünlük yaratmış; en güzel insani duyguları daha fazla kazanma ve biriktirme uğruna terk etme durumunu ortaya çıkarmıştır. Emekleriyle bu sistemde yerlerini alan işçiler ise zulüm noktasına varacak şekilde çalıştırılmış ve en kötü muameleyi görmüştür. Çalışma koşulları ve çalışmadan elde edilen gelir noktasında bir kıyaslama olduğunda sanayinin başlarından itibaren bir gerileme ve kötü koşullar söz

konusu olmuştur (Owen, 1995:84). İşçiler fiziksel olarak insanlıktan çıkarken, mülk sahibi sınıflar da ahlâki açıdan çökmüşlerdi. Bir Hıristiyan toplumunun geleneksel birliği yerini ekonomik durumu yerinde olanların hemcinslerinin sorumluluğunu üstlenmeyi kabul etmedikleri bir duruma bırakmıştır. Kâr etmenin ve kişisel çıkarların önem kazanmasıyla kaybolan merhamet ve acıma hissi kaybolmuş; piyasa mekanizması yerleşip son aşamasına ulaşmak için emek metaya dönüşmüştür (Polanyi, 1986:117). İnsanı ve insan emeğini üretim için bir araç olarak değerlendiren ekonomik sistem olan kapitalizm, en düşük maliyetle kârını maksimize etmek düşüncesinde kendini gösterir. Yaklaşık beş yüzyıllık bir geçmişe sahip olan kapitalizmin özü, sermaye birikimidir. Sermaye birikimini sağlamanın en doğrudan ve kolay olan yolu ise işgücü maliyetlerini düşük tutmaktır. İşgücü maliyetlerinin yükselmesi, sermaye birikimi için en önemli engellerin başında gelir. Bu nedenle sistemde emeklerinin karşılığını en iyi şekilde almak isteyen ücretli işçilerle, verebileceği en düşük ücreti vererek sermayesini güçlendirmek isteyen işverenler arasında bir çatışma ve mücadele bulunmaktadır (Wallerstein, 1997:36). Bu nedenle de olsa gerek kapitalizmle sömürgecilik iç içe ve sarmaş dolaş hâldedir. İkisi de kültür plânında, git gide Allah'a karşı kayıtsız bir tavır takınan ferdin güç gösterisinin övülüp yüceltilmesini esas alır. İkisi de hikmetten (bilgelikten) koparılan bilimi, tabiat ve insanlar üzerinde hâkimiyet kurma ihtirasının kölesi yapar (Garaudy, 2006:145).

Akılcılaştırma, maddiyatçılık, faydacılık, sömürü, sermaye birikimi gibi özellikleri göze çarpan ekonomik sistem, en rafine halini küreselleşme sürecinde veya sürece anlam veren neo- liberal uygulamalarda göstermektedir.

NEO-LİBERALİZMİN DEVLET VE TOPLUMA BAKIŞI

1980 sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünyada ekonomik, sosyal ve siyasal içerikli çok önemli ve anlamlı değişimler yaşanmıştır. Kapitalizmin zaferi olarak değerlendirilen bu durum, küresel ölçekte yeni yapı, uygulama ve anlayışları beraberinde getirmiştir. Neo-liberalizm olarak da ifade edilen ekonominin yeni hali, her geçen süre etkisini artırmıştır. Bunda, iletişim teknolojisinin payı oldukça büyüktür. Nitekim, hemen her ülkedeki yazılı ve görsel basın sürekli neo liberalizmin alternatifi olmadığı, ona karşı koyacak, onu değişime zorlayacak bir gücün bulunmadığını, bu ekonomik politığın teorik ve pratik anlamda en iyi seçenek olduğunu dile getirmektedir. Yapılan yayınlarda sistemin seçenezsizliği ve iyi sonuçlarına daha çok vurgu yapılmaktadır

(Bourdieu, 2006:24-25). Buna bağlı olarak da serbest piyasa ekonomisi, kapitalizm ya da liberalizm olarak ifade edilen ekonomik sistem, her geçen süre etkinliğini artırmaktadır.

Dünyada 1980'lerde Reagancılık ve Thatcherçılık şeklinde okunan/kavranan bir yeni sağ ittifakı şekillenmiştir. Yakın dönemde etkisini sürekli artıran bu yeni sağ, sadece hükümet erkinin ele geçirilmesini değil, bununla birlikte eğitim kurumlarına, dinsel davranış pratiklerine, bireysel yaşam ve medyaya, hepsinden önce de, sermaye ile emek arasındaki gerekli sömürü ilişkisinin yeniden kurulması gibi yaşamsal alanlarına hegemonyasını yaymaktadır (Kaya, 2002:3). Başını A.B.D.'de Reagan, İngiltere'de Thatcher'ın çektiği yeni muhafazakârlık, yeniden canlandırmayı doğrulamak için ilerlemeye, ekonomi mantığına ve bilime başvurmuştur. Yeni muhafazakârlık, finans pazarları denen şeyin egemenliğini, bir başka ifadeyle en yüksek kazançtan başka yasası olmayan köktenci bir tür kapitalizme dönüşü, gemsiz ve açık, ama akılcılaştırılmış iş yönetimi gibi çağcıl egemenlik biçimlerinin ve pazar araştırması, pazarlama ve reklam gibi yönlendirme tekniklerinin işin içine sokulmasıyla şekillenen bir kapitalizmi övmektedir (Bourdieu, 2006:29). Kapitalizme yapılan övgü, sistemin özgürlükle olan ilişkisi bağlamında yapılmaktadır. Neo-Liberal hipergloballeşmenin özgürlüğe olumlu etkisi olduğunu, buna bağlı olarak özgürlük alanını genişlettiğini önerirken, küreselleşmeyi ekonomik bir durum olarak niteler ve serbest pazarın dünya üzerinde egemen ekonomik kod konumuna gelmesi temelinde ele alır. Bu önermenin gerisinde, küreselleşmeyle bireysel özgürlük arasındaki doğrusal ilişki kurulur. Ekonomik bir durum olan küreselleşmenin varlığı ve gelişmesi, artan bireysel özgürlüğe bağlıdır. Buradaki özgürlük ise özünde ontolojik varlığı devlet (siyasal düzeyde) ve gelenek (kültürel düzeyde) dışında kalmış bir birey anlayışını kendisine veri almaktadır. Bu "faydacı" birey anlayışı, maddi varlığını pazarın serbestleşmesi yani devletin piyasaya müdahalesinin en az düzeye gelmesiyle sağlanacaktır. Bu bağlamda, küreselleşmenin ekonomik düzeyde serbest pazarın ulusal sınırlar dışında küresel bir hareket niteliği kazanması olarak tanımlanması, hiperglobalizme özgürlüğün küreselleşmeyle genişlediği önerisini yapma olanağı vermektedir. Bu nedenle siyasal ve kültürel müdahalelerin minimize edilmesi özgürlük için en büyük tehlikedir. Ancak bu özgürlük anlayışı, toplumdan soyutlanmış birey anlayışını kendine öncül aldığı sürece, toplumsal ilişkileri tanımlayan ve çevreleyen yapısal eşitsizlikleri, güç/iktidar ilişkilerini ve içersenme/dışarısanma mekanizmalarını göz ardı

etmektedir. Böylece fakirlik-zenginlik, gelir dağılım adaletsizliği, dışlama, vb. toplumsal ilişkilerde sınıf, statü ve kimlik temelli güç ve iktidar ayrışmaları yapısal değil, bireysel temelde düşünülmektedir (Keyman, 2002:206-207). Öncelikle, ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük geniş anlamda özgürlüğün tamamlayıcılarından biridir, bu nedenle tek başına bir amaçtır. Bununla birlikte, ekonomik özgürlük siyasi özgürlüğe giden yolda vazgeçilmez bir araçtır. Ekonomik özgürlüğü doğrudan sağlayan ekonomik örgütlenme türü olarak rekabetçi kapitalizm, ekonomik gücü siyasi güçten ayırarak, böylece birinin diğerini dengelenmesini mümkün kıldığı için siyasi özgürlüğü geliştirmektedir. Nitekim, büyük ölçüde “bırakınız yapsınlar” doğrultusunda gerçekleşen ekonomik reformlara geniş ölçüde siyasi reformlar eşlik etmiştir. Demokrasinin yerleşip gelişmesinde önemli bir araç olan oy kullanma hakkı, “bırakınız yapsınlar” şeklinde ekonomik özgürlüğün beraberinde getirdiği bir imkândır (Friedman, 2008:9-13). Ekonomi ve siyasal alanlarda tasarlanan özgürleşme düşüncesi devletin konumu, tanımı ve anlayışı açısından bir değişimi işaret etmektedir.

Dünya çapında yaygınlaşan işbölümü, küresel pazarın hedeflenmesi, iç pazarın göreceli gerilemesi, uluslar arası kapital akışın artışı ve Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi ulus üstü kurumların her an artan etkisi gibi değişkenler kümesi, bir bölgedeki tek siyasal ve hukuksal söz sahibi egemen devletin üstünlüğünü tehdit etmektedir. Küresel bu tehdit bağlamında ulus devletin iç denge sağlama, topluma yönelik öncelikler belirleme, ihtiyaçlara ilişkin hizmet verme işlevlerini zorlamaktadır. Dolayısıyla, geçerli liberal anlayış, devleti pazar/piyasa şartlarına bağlı olarak yorumlamakta, devlete kendini pazar/piyasa koşullarına kendini ayarlama sorumluluğu vermektedir (Moggach, 2002:9-10). Serbest piyasanın varlığı, elbette ki, devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Tersine, “devlet hem oyunun kuralları” nı belirlemek için bir forum olarak, hem de kararlaştırılan kuralların yorumlanması ve uygulanması için bir hakem olarak gereklidir. Piyasanın yaptığı şey, siyasi araçlarla karar bağlanması gereken sorunların oranının büyük ölçüde azaltarak, devletin oyuna doğrudan katılması gerekliliğini en aza indirmektir (Friedman, 2008:20). Yatırım yerleri ve birikim teşvikleri konusunda rekabete sokulan devletler, artık sermayenin gerekleriyle toplum katmanlarının ihtiyaçları arasında aracılık edecek vasıtalara sahip değildir. Çoğu durumda yapısal ayarlama ve ekonomik düzenleme olanaklarının büyük bir bölümünü yitirmiş olan devletler, güçlerinin gittikçe aratan bir bölümünü, ulusal topraklar üzerinde sermayelerin korunması ya da ağırlanmasına elverişli-lojistik, toplumsal, mali,

düzenlemeci- bir alan yaratmaya ve bunu korumaya adanmışlardır (Adda, 1997:43). Robert Cox, bu durumu “Neo-liberalizm devleti dönüştürerek, dış güçlerle, yerel ekonomi arasında bir tampon görevi görmekten çıkarıp, yerel ekonomiyi küresele ekonominin ihtiyaçlarına adapte etme aracı haline getiriyor” şeklinde ifade etmektedir. Rekabet edebilirlik, deregülasyon, özelleştirme, ekonomik süreçlere kamu müdahalesinin sınırlandırılması ise bu adaptasyon işleminin belli başlı öğelerini oluşturmaktadır (Kozanoğlu, 2002:57). Neo-liberalizme işlerlik kazandıran küreselleşmeci politikalar, az gelişmiş ülkelerde yatırım seviyesinin de gerçek bir kalkınma hamlesinin gerektirdiği seviyelere ulaşmasını desteklemektedir. Devletin ekonomiden el çekme anlayışı gereği, başta imalat sanayinde olmak üzere, kamu yatırımları azaltılmaktadır. Öte yandan iktisadi ortam, özel sektörün üretken kapasiteyi büyütecek yatırımlar üstlenmesini teşvik etmemekte; aksine caydırmaktadır. Bir kere ülkeler arası finansal işlemlerin serbestleştirilmesi, döviz kurlarında düzensizlik yaratmaktadır. Yerli paranın uzunca dönemler yüksek değerlendirilmesi, sonra uzunca süre düşük değerlendirilmesi, ithal girdisi kullanacak olan, ihracat yapacak olan veya ithalatla rekabet edecek olan yatırım projelerinin kârlılık hesaplarına büyük bir belirsizlik unsuru katmaktadır. İkinci olarak, sermaye hareketleri serbestleştikçe, ülkeye yabancı fon çekmek ve bunların kaçıp döviz bunalımını yaratmasını önlemek için faizleri yüksek tutmayı gerektirmektedir. Faiz yüksekliği de özel sektörün yatırıma yönelmesini engellemektedir (Somel, 2002:145). Böylece küçük sermayeli yerel yatırımcıların eli sürekli zayıflamaktadır. Ya da tüm bu gelişmelere, yerel ekonominin güçsüzleşmesi, küçük sermayeli işletmelerin performanslarının düşmesi ve bu iş yerlerinde asgari ücretle çalışanların özlük haklarındaki gerilemeler eşlik etmektedir.

1980’li yıllarda, devlet müdahalesinin ortadan kalkmasıyla piyasa ekonomisinin “kendiliğinden bir düzen” olarak ortaya çıkacağı ve her şeyin herkes için en iyi şekilde yürümesini sağlayacağı inancıyla tanımlanan bir ideolojik yaklaşımın belirleyici olduğu söylenebilmiştir. Bu bağlamda yükselen “devlet çözüm değil, sorundur” veya İngiltere başbakanı Margaret Thatcher’ın ölümsüzleştirdiği “toplum diye bir şey yoktur, yalnız bireyler ve aileler vardır” şeklindeki veciz sözler bu dönemde etkili olan yaklaşımı yansıtmaktadır. Devlete bağımlılığın olumsuzlandığı piyasanın en büyük değer kabul edildiği bu dönemde, her şeyin geleceği pazar koşullarına aktarıldı. “Piyasa düzgün işlediğinde, yoksulluğu ve işsizliğin kendiliğinden çözüleceği” varsayımdan hareket eden, buna bağlı olarak esnek üretimi çare olarak sunan bu dönemde

düzensiz ve geçici işler kendini hissettirmiştir (Buğra, 2008:77-80). Yeniden yapılanma, ülkedeki üretimin yeniden örgütlenerek âdem-i merkeziyetçi bir özelliğe dönüşmesini; ürün ve işgücü piyasalarında yeni bilişim teknolojilerinin kullanılmasını; üretim sürecinin esnekleşmesini ve yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkmasını; sermayenin serbest dolaşımını hızlandıracak yasal düzenlemelerin yapılmasını içermektedir. Bu süreçte doğal olarak siyasi ve toplumsal mekanizmalarda değişim ve uyum beklenmektedir. Siyasi mekanizmaların uyumunda en önemli değişim, “ulusal ölçekte sosyal yatırımlardan sorumlu olan ve bu amaca yönelik sosyal politikalar geliştirip, uygulayan devlet” anlayışından vazgeçilmesidir. Bu yeni devlet anlayışı, kısıtlı kaynakların daha verimli kullanılması, israftan kaçınılması ve en önemlisi kamu harcamalarında sosyal bütçeye ayrılan payın düşürülmesi hedeflerine yönelik olarak meşrulaşmaktadır. Toplumsal düzeyde ise eskiden geçerli olan “devletin himayesinde olan yurttaş” yerine kendi başının çaresine bakan/bakmasını bilen yeni yurttaşlık tanımları aranmaktadır (Kalaycıoğlu, 2002:65). Özel sektörü yükselten, özel girişimi destekleyen ve hemen her durumu piyasa ve pazar koşullarına göre ayarlayan ekonomik sistem/anlayış, devletin kamu işleri yapmasını engellemektedir. “Toplumsal”ın göz ardı edilmesi, refah devleti anlayışı ve sosyal politikadan uzaklaşma şeklindeki bu kayma, toplumda ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda geri kalan kesimde bir rahatsızlık yaratmaktadır. Bu da sosyal dokuyu zedelemektedir (Bourdieu, 2006:12). Devletin ekonomiden el çekmesi gerektiği düşüncesiyle birlikte sosyal harcamaların kısılarak “artık toplum yok” felsefesinin uygulamaya geçirilip bireyin kaderine terk ettilmesi; yeniden yapılandırmalar, özelleştirmeler, sermayenin gelişmekte olan ülke çalışanlarının özlük hakları aleyhine işleyecek şekilde küresel açıdan hareket alanını genişletmesi, bir takım bölgelerde meydana gelen krizler çok farklı coğrafyada işsizlik, yoksulluk ve gelir kaybına bağlı olarak sisteme ilişkin rahatsızlıklar yaratmaktadır.

Küreselleşme, düşük maliyetle üretim yapmak için sınır tanımaksızın yatırımlarını ve üretimlerini başka ülkelere kaydırabilen işletmelere dünya çapında bir pazar imkânı sunmaktadır. Buna bağlı olarak rekabetçi küresel bir işgücü ortaya çıkmaktadır. Küresel rekabetin de bütün dünyada daha düşük ücretler ve zorlaşan çalışma koşulları dayattığı gözlemlenmektedir. Bahsedilen dayatma ya da zorlamalar üç şekilde kendini göstermektedir. Birincisi, ulus ötesi rekabeti arttırmaya yönelik işletmelerin ücretleri ve çalışma standartlarını düşürme, istihdam yapısını ve seviyesini değiştirme çabalarıdır. Maliyet düşürücü stratejiler, işletmelerin yeniden yapılanması ve küçülmesiyle ilgili

olduğu kadar, toplu pazarlığın sınırlandırılması ve işletme faaliyetlerinin başka bölgelere kaydırılmasıyla da sağlanabilmektedir. İkincisi, işletmelerin üretimi ülke dışına ve başka bölgelere kaydırılmasıyla yerli işçiler yerine yabancı işçilerin konulmasıdır. Böylece, işletmenin kendi iç işgücü piyasasında yabancı işçilerin katıldığı bir tür yeni rekabet ortaya çıkmakta ve emek talebi daha esnek hâle gelmektedir. Bunun sonucu ise yerli işgücü için işsizlik tehdidi baş göstermekte; bu da işverenin pazarlık gücünü artırmaktadır. Daha düşük ücretler ve çalışma standartlarına yönelik baskıların ortaya çıktığı üçüncüsü ise, yüksek rekabet karşısında ulusal hükümetlerin düzenleme gücünün zayıflamasıdır (Sapançalı, 2005:70). Benzer bir ifadeyle, küresel düzeyde yaygınlık kazanan serbest piyasa ekonomisinin ücretli kesim üzerinde yarattığı baskı, bu kesimin merkez/çevre ülke vatandaşı olmasına bağlı olarak ters yönlü etki yaratmaktadır. Başka bir yaklaşımla, küresel hareketlilik kazanan sermayenin, en iyi koşulları sunan işgücü piyasasına yönelmesi, merkez ülkelerin ücretli kesimi için işlerini kaybetme riski yaratırken, çevre ülkeler için istihdam potansiyeli oluşturmaktadır. Küreselleşmenin yayılmacı politikasını besleyen de bu ön kabuldür. Ancak, aynı hareketlilik, sermaye için en iyi koşulları sunabilmek adına öncelikle ücret düzeyinden, daha sonra da sosyal güvenlik hakları ve çalışma koşullarından ödün vermeyi gerektirmektedir (Ünsal, 2002:56). Dolayısıyla trilyonlarca doların günlük sirkülasyonda olmasıyla olumlanan ekonomik küreselleşme, sermaye hareketliliği veya ekonominin ulus aşırı bir nitelik kazanması, gelişmekte olan ülkenin dar gelirli vatandaşları ve çalışanları sırtından sağlanmaktadır.

İletişim teknolojisindeki olağan üstü ilerlemeler ve ekonomideki yeni yapılanmalarla, toplumlar giderek ekonomik anlamda küreselleşen “yatay toplum” şekline bürünmektedir. Emek, sermaye ve düşünceler başta olmak üzere hemen her şeyin sınırları ortadan kaldırarak küresel yayılması, göreceli avantaj ve dezavantajları kendi içinde saklı “yatay toplum”u oluşturmaktadır. Daha çok üretimin yapıldığı, daha çok ticaretin gerçekleştirildiği, zenginleşmenin arttığı düşüncesi teorik olarak savunulmaktadır. Ancak pratik, teoriyi çürütmektedir. Üretim ve pazarlamanın Meksika, Hindistan ve Çin’e kadar yayılıp genişlediği doğrudur. Fakat bu ülkeler, işgücüne en düşük ücretlerin ödendiği yerlerdir. Ekonomik küreselleşmenin bir getirisi olan bu durum hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde işsizliği ortaya çıkararak sosyal dokuya büyük zarar vermektedir (Friedman, 2002:77). Küreselleşme, makro düzeyde işgücü piyasasında rekabet, kuralsızlaşma, devlet etkinliğinin

azaltılmasının yanı sıra mikro düzeyde özellikle üretim sürecinde “esnekleştirme” uygulamalarıyla kendini göstermiştir. Böylece fordist birikim rejiminden post fordist yeni birikim rejimine geçilmiştir. Fordist birikim rejimi, üretimin yoğunlaşmasını, yatay ve dikey bütünleşmeyi kaçınılmaz kılarken, “esnek uzmanlaşma” olarak ifade edilen bu yeni süreçte üretim birimlerinin esnekliği en temel özellik haline gelmektedir. Bu yeni üretim biçiminde tüketicinin beğenisine göre değişen talebi, kısa sürede karşılamak ve böylece bireysel tercihlere uyum sağlamak önemlidir. Bu anlamda, esnek üretim, sanayi ve sermaye yapılarında, üretim tekniklerinde, tüketim biçimlerinde ve özellikle işgücü piyasasında yapısal değişimler getirmektedir (Sapançalı, 2005:89). Esnek üretim ve yarı zamanlı çalışma şekli çalışmada geleceğe karşı bir güvensizlik ve kaygı oluşturmaktadır.

Neo-liberalizmin en iyi şekilde uygulandığı İngiltere ve A.B.D.’de yakın bir tarihten beri işçiler arasında kelimenin tam anlamıyla bir güvensizlik hâkim olmaya başlamıştır. Neo-liberalizmin en etkili uygulandığı bu iki ülkede işe alınan işçilerin $\frac{1}{4}$ 'ü geçici sıfatına sahiptir. Ekonomide yeniden yapılandırma, özelleştirme ve esneklik gibi ekonomik yeni kurallarla işçilerin büyük bir bölümü ansızın işten çıkarılma tehdidini yaşamaktadır. İşsiz kalma durumuyla yüzleşeceği düşünen işçi/çalışan ekonomik belirsizlik ve güvensizliği yaşamaktadır (Bourdieu, 2006:30).

Ekonomi ve askeri anlamda dünyanın süper gücü olarak tanımlanan A.B.D.’de toplumun büyük bir kesimini tatmin edecek bir istihdam yapısı gerçekleşmiş değildir. 1960’lardan itibaren sosyal bilimler literatürüne sokulan “sınıf altı” kavramı daha çok A.B.D.’deki durumu işaret etmektedir. Bulunduğu ülkedeki dışlanmışlığa karşılık gelen “sınıf altı” olmanın nedeni, işsizlikle karşı karşıya kalan insanlardaki yetersizlikler ya da ahlaksal kusurlar değil, yalnızca ve tamamıyla işe gereksinmesi olanların ve iş arayanların tümüne istihdam olanağı sağlanamamasıdır. Sınıf altının, A.B.D.’nde özellikle büyük kentlerin merkezinde yoğunlaşan ve istihdam olanaklarının da azalması sonucunda işgücü içinde sürekli bir biçimde yer alamama, çalışmaya bağlı fırsatlardan yararlanma konusunda isteksizlik, daha genel olarak yetişkinlerin formel ekonomik sistemin dışında kalması ve bunların da katkısıyla davranış bozuklukları ve sosyal açıdan tecrit olma gibi özellikleri taşıyan insanlardan oluştuğu ifade edilmektedir (Sapançalı, 2005:18-19). Ekonomideki yeniden yapılanma, esneklik, kuralsızlık, sabitlenen değişim ve dönüşümle beliren işsizlik, bugün birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, çok yüksek oranlara ulaştığında ve geçicilik

gazetecilerden akademisyenlere, öğrencilerden sanayi işçilerine kadar nüfusun büyük bir bölümünü etkilediğinde, iş ender, bedeli ne olursa olsun istenen, çalışanları işverenlerin merhametine bırakan bir duruma gelmekte; işverenler de her gün görülebildiği gibi, kendilerine böyle verilen güçten yararlanıp kötüye kullanmaktadırlar. Geçicilik, çalışanları boyun eğmeye, sömürülmeyi kabullenmeye zorlama amaçlı, genelleştirilmiş ve sürekli bir durumun kurumsallaştırılması üzerine kurulu yeni bir tür egemenlik biçimini yaratmaktadır. Yeni egemenlik biçiminde iş bulmak, işte kalmak için gerçekleşen vahşi rekabet ise dayanışma ve paylaşma yeteneğini ortadan kaldırıp herkesin herkese karşı olmasına neden olarak şiddete zemin hazırlamaktadır (Bourdieu, 2006:72-73). Böylece, küresel/kapitalist düzenin bir gereği olarak ortaya çıkan küresel işgücü piyasasının rekabetçi koşulları karşısında gelir düzeyi ve sosyal güvenlik hakları azalan çalışanın sürecin bir getirisi olarak yaşam kalitesi düşmektedir (Ünsal, 2002:61). Her geçen süre küresel pazara hâkim olan uluslar arası şirketlerin, ulus devlet karşında güçlenmesi ya da ulus devletin piyasaya düzenleyici olma işlevini yitirmesi, kuralsızlaşmayı (deregulation) beraberinde getirmektedir. Piyasaya ilişkin düzenlemelerin tamamen ortadan kalmasından ziyade; ekonomik, sosyal ve siyasal alanda herhangi ilişkinin taraflarının doğrudan kural koyması biçiminde tanımlanan kuralsızlaşma, en etkin biçimde işgücü piyasasında kendini göstermektedir. Neo-liberal ideoloji çerçevesinde ulusal düzeyde kamu müdahalelerinden arındırılmış, özellikle sosyal politika alanındaki kaygılarından uzak esnek bir yapılanmaya ulaşılmak istenmektedir. Sosyal politika alanında devletin düzenleyici rolünün gerilemesi ve işgücü piyasasında artan kuralsızlaşma, çalışanların işletmeler karşısında daha güçsüz bir konuma düşmesine ve sosyal koruma önlemlerinin gerilemesine neden olarak sosyal dışlanma riskini artırmaktadır (Sapancalı, 2005:77).

Yeni ekonominin kendini geliştirmesi ve küresel olarak genişlemesi açısından yatırımcıların güvenini ve beğenisini sağlamak için sosyal devlet anlayışı ve masraflı toplumsal ve kültürel yatırımlardan uzaklaşılması öğüdü verilmektedir. Yatırımcıların doğrudan ve dolaylı vergi düzeyini, onlar tarafından kabul görülebilir/katlanılabilir düzeye gelinceye kadar düşürmek, böylece gözlerinin korkmasını engellemek; sosyal güvenlik sistemini yeniden yapılandırmak, maliyetli toplumsal koruma politikalarını terk etmek, yeni ekonomik politiği yerleştirmek ve yaşatmak için en işlevsel eylem olarak devletlerin karşısında durmaktadır (Bourdieu, 2006:37-38). Dolayısıyla,

sermaye birikimi sağlamak, teknolojinin mevcut imkânlarından üretimde faydalanma adına ekonomideki yeniden yapılanmalar ve ekonomik küreselleşme, özelleştirmeler, esnek üretim, yarı zamanlı çalışma düzeni, yatırımların önündeki engellerin kalkması gibi durumlar, işsizlik ve eşitsizlik yaratırken, ulus devleti bu gelişmelere göz yummakla bırakmamakta, onun risk altında yaşayan dar gelirli, engelli, hasta ve yaşlı insanlarını koruma işlevlerini de elinden almaktadır.

Küreselleşmenin aktörleri olarak ifade edilen Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) gibi finansal kuruluşlar tarafından uygulatılan finansal liberalleşme programları sonucunda sermayenin önündeki tüm engeller kaldırılırken eşitlikçi ve toplumsal adalete uygun politikaların hayata geçirilmesi çıkmaza girmektedir (Kozanoğlu, 2002:58). Bu bağlamda, neoliberalizm sosyal devleti, “devletin sol eli” ni (ekonomik ve sosyal açıdan yoksun durumdakileri koruma) yıkmayı amaçlamaktadır. Buna en iyi örnek olabilecek durum, neo-liberal politikanın, hastaların ve hastalıklarının sayısının artmasına katkıda bulunarak (sefalet-yapısal nedenlerle-ve hastalık arasındaki karşılıklı bağlantı yoluyla: alkolizm, uyuşturucu, suçluluk, iş kazaları vb.) ve kaynakları, tedavi araçlarını azaltarak iki uçtan saldırdığı sağlığın durumudur (Bourdieu, 2006:124). Sosyal refah devletini, toplumsal eşitliği ve demokrasiyi geriletken yeni liberal politikaların işlerlik kazanmasıyla işsiz, yoksul, yaşlı ve kronik hasta gibi toplumun alt tabakalarında bulunan belirli gruplar, kapitalist sistemin dışına itilmektedirler. Günümüzde sosyal hakları yurttaşlık kurumunun bir uzantısı olarak görmeyen, kamu hizmetleri yerine özel hizmetlerin oluşumunu desteleyen ve yoksulları özel yardıma muhtaç zavallı ikinci sınıf yurttaşlar olarak değerlendirmeyen yaklaşımlar egemen olmaya başlamıştır (Sapancalı, 2005:43). Küresel hareketliliğe sahip sermayenin vergi yükümlülüklerinden kaçabilmelerini sağlayan manevra kabiliyetleri, ulus devletlerin vergi gelirlerini azaltarak, sosyal güvenlik sistemine verilen desteği dolaylı olarak zayıflatmaktadır (Ünsal, 2002:57). Yabancı yatırım ve uluslar arası sermayeyi ülkelerine çekebilmek adına razı olunan düşük vergi gelirleri, ulus devletlerin sosyal harcamalarında bir düşüş şeklinde kendini göstererek yoksul, işsiz, çocuk ve yaşlıların korumasız kalmaları sonucunu doğurmaktadır.

Günümüzde sayıları iki yüz civarındaki devletlerin sadece yirmi beşi “*merkez*”, “*birinci dünyalılar*” veya “*hızlı dünya*” olarak isimlendirilen küreselleşmiş dünyanın güçlü ülkeleri iken geri kalan ve çoğunluğu oluşturan ülkeler “*çevre*”, “*ikinci dünyalılar*” veya “*yavaş dünya*”ya ait küreselleşmiş

dünyanın güçlü ülkelerinin gerisinde yaşam savaşı veren ülkelerdir. Sayıları, nüfusları ve içinde yaşadıkları coğrafyaları diğerlerine göre az olan güçlü ve etkili ülkeler küreselleşmeyi yapılandırma neoliberalizmin tüm nimetlerinden faydalanırken; sayıları, nüfusları ve içinde yaşadıkları coğrafya birincilere göre daha fazla olan zayıf ve etkisiz ülkeler sistemin tüm sıkıntılarını çekmektedirler. İşsizlik, eşitsizlik, yoksulluk ve düşük büyümeyle yaşayan “Çevre”deki ülkeler sürekli artan dış borçlanmalarla küreselleşmenin tüm yükünü çekmektedirler. Dünya Bankası’nın verilerine göre, “Çevre”, finans konusunda “Merkez”in hem çok gerisinde hem de ona borçlu konumda yaşamını sürdürmektedir. Çevre ülkeler içinde en düşük gelirli 47 ülkeden 27’si “ağır derecede borçlu”, 11’i “orta derecede borçlu”; 56 orta gelirli ülkeden 15’i birinci, 17’si ikinci borç sınıfında ve geri kalan 44 ülke ise, “hafif derecede dış borçlu” konumdadır. Dolayısıyla 100 kadar düşük ve orta gelirli ülkenin neredeyse yarısı (42’si) ağır, 28’i orta, kalanı da hafif olmak üzere “merkez” ülkelere borçlu yaşamaktadır (Kazgan, 2000:32, 40, 83).

Ekonomik küreselleşmeyi mümkün kılan neoliberalizm, yoksulların daha yoksul, zenginlerin daha zengin olmasını sağlayarak ekonomik bağlamdaki eşitsizliği yapılandırmaktadır. Bu değerlendirmeyi güçlendirecek geçerli ve nesnel veriler bulunmaktadır: Dünya nüfusunun en yoksul beşte birinin küresel gelirdeki payı 1989 ile 1998 yılları arasında %2.3’ten %1.4’e gerilemiştir. Buna karşın en zengin beşte birlik dilimin payı yükselmiştir. Güney Sahra Afrika’sındaki 25 ülkenin kişi başına düşen reel gelir 1970’lerin sonundaki düzeyin çok altındadır. Az gelişmiş ülkelerin birçoğunda güvenlik ve çevre düzenlemeleri ya çok düşük düzeydedir ya da fiilen yoktur. Bu bölgeler küreselleşmenin baş aktörlerinden ulus aşırı şirketlerinin başına buyruk davrandıkları, kârlarını sürekli artırdıkları, denetimsiz üretim yaparak deyim yerindeyse “küresel yağma”yı gerçekleştirdikleri yerlerdir (Giddens, 2000:27).

“Merkez” ve “çevre” arasındaki ekonomik asimetrik koşullar, sadece finans, kişi başına düşen gelir ve teknolojik araç bazında değil; ancak bunların yanında emek ve çalışma koşulları açısından da mevcuttur. Nasıl davranacaklarını rasyonel olarak seçme ufukları bulunan “merkez”, piyasaya hâkim olan belirsizlik ögesini “çevre”nin koşulları hanesine yazarken, hiç seçim şansı olmayan “çevre”nin ise buna razı olmaktan başka seçeneği yoktur (Bauman, 1999:120). “Merkez” seçen, belirleyen, karar veren, kural koyan ve uygulayan; “çevre” ise, seçilen, tâbi olan ve uygulayandır (Kömeçoğlu, 2002:21). Dolayısıyla günümüzdeki küresel gerçeklik; seçimlerinde özgür olan,

ilgi odaklarına ve zevklerine göre hareket eden, kendini kendisine baskı yapan her tür etkiden kurtaranlar ile eşitsizliğe, yoksulluğa, yoksunluğa, güvensizliğe zorlananların (Touraine, 2002:93), sermaye hareketi, bilgiye ulaşma ve onu kullanma konularındaki sınırlılıkların; demokrasi ve insan haklarındaki adaletsizliklerin; değişim potansiyelindeki dengesizliklerin, farklı ülkelerdeki sosyo-ekonomik ve alt yapı yetersizliklerin (Koray, 2005:340-341) bir arada yaşanmasıdır.

ARTAN EKONOMİK VE SOSYAL PROBLEMLER KARŞISINDA TEKRAR DEVLET MÜDAHALESİNE DUYULAN GEREKSİNİM

Sınıflar arasındaki çelişkileri kaldırmak, gelir dağılımındaki dengesizlikleri en aza indirmek, serbest piyasa koşullarının olumsuz etkilerini gidermek; düşük gelirli, yoksul, hasta, yaşlı ve çocukların olası yaşam riskleri karşısında ezilmelerini engelleyerek toplumun refahını artırmayı amaçlayan bir mekanizma olarak sosyal politika bir devlet yardımını ifade etmektedir. Devletin, kötü ekonomik ve sosyal koşullardan vatandaşlarının etkilenmesini engellemek; yoksul, yoksun, güçsüz ve korunaksız olanların yanında olma ilkelerine dayalı olan sosyal politikanın ortaya çıkması ve daha sonraları gelişmesinin arkasında bunalım ve sıkıntılara bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçlar vardır.

Sanayileşmeyle kırdan kentlere akın eden kitle, ne şekilde olursa olsun emeklerini sunmak durumunda kalmıştır. Ücretlerin arz ve talep kanunlarına göre oluşmasını önleyecek tedbirlerin olmadığı bu dönemde, sistemin kendi aleyhlerine işleyecek sonuçlarını ortadan kaldıracak tedbirlerin olmaması nedeniyle de oldukça zorluk çekmişlerdir. Bununla birlikte mümkün olduğunca fazla kâr ve yeni makinelerle yatırılan sermayenin en kısa zamanda amorti edilmesi arzusu, birbirini izleyen yeni icatlar sonucunda makinelerin eskimesinden önce en fazla verimlilik alınmak isteği ve serbest rekabet, ücretlerin gittikçe düşmesine ve çalışma şartlarının ağırlaşmasına neden olmuştur. Ağır çalışma şartları ve çalışanlara verilecek tıbbi desteğin ağır işleme, çalışanlar açısından hastalıkları ve yoğun ölümleri beraberinde getirmiştir. Kentlerde yaşamının zorluğu kadın ve küçük yaşta çocukların zor koşullara sahip fabrika ve atölyelerde çalışmalarını ortaya çıkarmıştır. Özellikle küçük yaşta çalışan çocuklarda sakatlıklar, uykusuzluk ve yorgunluğa dayalı hastalıklar, fiziksel ve ruhsal gelişim gecikmeleri gibi durumlar meydana gelince toplumun genelinde bir rahatsızlık ve tepki çıkıvermiştir (Talas,

1967:15-21). Kısaca yoksulu, işçiyi, yaşlıyı, hastayı dikkate almayan, insani tüm amaçları piyasa koşullarına bırakan, serbestleşmek ve kendini geliştirmek adına dayanışma ve işbirliği duygusunu geriye iten bir ekonominin gelişmesi ortaya çıkardıklarının toplum açısından kabul edilemez boyutlara ulaşması, bu kötü gidişatı durduracak bir sosyal politikaya gereksinim yaratmıştır.

Sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı sosyo-ekonomik sıkıntılar artınca bunları ortadan kaldıracak veya azaltacak bir takım fikirler belirmiş ve bunlar da sosyal politikanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu noktada Keynes'in fikirleri oldukça önemsenmiştir. Keynes, işsizliği önleyebilmek bir başka ifadeyle tam istihdamı sağlamak için devletin ekonomik hayata bütçe, maliye ve para politikası aracılığıyla müdahale ederek toplam mevcut talebi ve yatırımları tam istihdamı sağlamaya yetecek kadar tutmalı düşüncesini savunmuştur. Keynes'in fikirlerinden etkilenen W. Beveridge sosyal güvenlik mekanizmasını fikrini geliştirerek İngiltere hükümetine konuyla ilgili raporunu sunmuştur. Bu hareketlerden sonra, devletin sosyal yarar ve adalet sağlama adına ekonomik seyir üzerinde tasarruf hakkı bulunması görüşü yayılmaya başlamıştır (Talas, 1967:38-39). Sanayileşme ve kentleşmenin yan etkilerine karşı bir çözüm mekanizması olarak beliren sosyal politika veya devlet yardımı, ilerleyen dönemlerdeki kapitalizmin krizleriyle sürekli birbirlerini izlemişlerdir. Daha açık bir ifadeyle, devletin ekonomiden uzaklaşmasının iyi sonuç doğuracağını savunan serbest piyasa ekonomisi, yarattığı kriz ve sorunları çözmek için ötediği devlet müdahalesine tekrar ihtiyaç duymuştur.

19. yüzyılda bütün dünyaya yayılan piyasa sisteminin, Büyük kriz, faşizmin yükselişi ve İkinci Dünya Savaşı gibi bir dizi felaketin ardından son bulmasını takiben ortaya çıkan Avrupa refah devletleri, geri plandaki tarihsel farkların etkilerini taşımalarına rağmen, emeğin meta olmadığı fikrinde birleşmişlerdir. Bu dönüşüm, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün meşhur 1944 Philadelphia Şartı'ndaki "emek meta değildir" cümlesinde somutlaştırılmıştır. Dolayısıyla 1929'daki Büyük Buhran ve onu izleyen İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı insani acılar ve toplumsal yıkım, sosyal politikanın ilerlemesine önemli bir katkı sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı biter bitmez, perişan durumdaki ekonomilerin son derece kıt kaynakları sosyal politikaya elverişli olup olmayacağı düşünülmeden, tam tersine özellikle bu perişanlık içinde toplumsal bütünlüğü sağlamak üzere, sosyal politika önlemleri devreye girmiştir. Sağlık sektöründeki düzenlemeler ve savaşın ertesinde yürürlüğe giren aile yardımları, yoksulluğa rağmen değil, yoksulluk ortamında sosyal

yardımlaşma daha büyük önem kazandığı için gerekli görülmüştür (Buğra, 2008:65-66). Genel bir tablo olarak değerlendirildiğinde 1945-1973 arası dönem merkezde insanlara gelir, mesken, gıda, sağlık hizmeti güvencesi ve eğitim yoluyla kendini gerçekleştirme fırsatının verilmesi açısından gerçek bir ilerlemenin yaşandığı dönemdir. Tam istihdam politikaları ve refah devletçiliğinin sağladığı avantajlar, belirli tüketim tipleri açısından zengin ile yoksul arasındaki farkın azaltılması ve çalışanlara işverenler karşısında daha eşit bir pazarlık pozisyonunun verilmesidir. Bununla beraber, merkez nüfusu içerisinde tüm gruplar bu avantajlardan eşit olarak yararlanamamaktadır. Beyaz olmayanlar ve göçmenler, çalışamayacak durumlarda olanlar ve kadınlar için bahsedilen avantajlar söz konusu olmamıştır. Azınlıklar, göçmenler ve beyaz olmayanlar mevcut koşullar içinde en ucuz iş gücü olarak çalıştırılmıştır. Bu farklılıklar da sosyal politikaya gereksinimi hızlandırmıştır (Pelizzon ve Casparis, 2000:165). Dolayısıyla ekonomik dar boğazdaki toplumlar açısından sosyal yardımlaşmanın maliyeti değil, toplumsal bütünleşme açısından yerine getireceği işlev dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, öncelik ekonomiden toplumsallığa doğru bir kayma gerçekleşmiştir.

Bunlarla birlikte kapitalizmin, uzun vadede dengeli büyümesini sağlayacak hiçbir iç düzenleme ilkesine sahip olmadığı belirtmek gerekir. Bu nedenle büyüme ve bunalım/kriz devreleri sürekli birbirini takip ederler. Bu nedenle, devletin düzenleyici ve toplumun düzeltici müdahalelerine her zaman bir ihtiyaç söz konusudur. Kapitalizmin bu çelişkinin yanında bir başka çelişkisi daha vardır: İnsanların eşitliği ve özgürlüğü ilkelerini savunarak eski rejimlerin katı hiyerarşik yapılarını deviren kapitalizm ve modernlik, meta düzeninin egemen olması için gerekli bireyci liberalizmi toplumsal tahayyüle egemen kılar. Ama bu sistemde, toplum ve siyaset, eşitlik ve özgürlük konusunda sürekli kapitalizme müdahalede bulunmak zorundadır. Bu müdahale kalktığı, geciktiği veya azaltıldığı anda, kapitalizm insanlar arasında eşitsizlik yaratır ve bunu sürekli yeniden üretir (İnsel, 1997:27). Dolayısıyla kapitalizmin iç düzenleme ilkesine sahip olması ve eşitlik ilkesini istediğinde/meşru gördüğünde ihlal etmesinden kaynaklı çelişkilere sahip olması, devlet ve toplum müdahalelerine davetiye çıkarır. Bu nedendir ki kapitalizm, toplumsal baskı ve sosyal politikayla içli dışlı ya da ilişkili yaşar. Bu noktada, Keynes'in devlet müdahalesi anlamı netlik kazanır. 1929 büyük bunalımının altından aklamak için Maynard Keynes, istikrarsız ve eşitliksiz bir liberal kapitalizmle, otokratik ve potansiyel olarak etkisiz bir Sovyet rejimi arasında bir ara yol önermiştir. Böylece, kendi kendine işleyen bir ekonomik sistemin zararlı sonuçlarına dikkat

çekilerek toplumsal öncelikleri esas alan bir devlet müdahalesinin mantığını gündeme gelmiştir (Bayer, 1997:54). Kapitalizmin kendi mantığı içinde devleti ekonominin dışına çıkarmalarına karşı çıkan Keynesgil tepki, devletlerin denetimi altında, birikimin dinamiğini toplumu koruyan kurumsal düzenlemelerin içine tekrar sokmayı hedefler. Asgari ücret, toplu pazarlıklar ve sosyal güvenlik, topluma zarar verecek olan rekabet sisteminin işleyişini sınırlandırırken, devletin bütçe ve para politikaları gibi yapısal alandaki etkin müdahalesi, enflasyonist kayma ve özellikle de bunalım sarmalı riskini azaltır (Adda, 1997:42). Caille, kapitalizmin insanlar arasındaki sosyal ve kültürel ilişkileri ekonomiye indirgediği; uygulandığı her yerde, toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak toplumsal, kültürel ve siyasal kaynaklı dayanışma ve işbirliğini yıkıma uğrattığı; herkesin maddi ve sembolik varoluş koşullarını zedelediği ve insanları kişisizleşmiş bir piyasa kuvveti karşısında savunmasız ve korumasız bıraktığı için onunla mücadele etmek gerektiğini savunur (Caille, 1997:64). Mücadelenin gerekliliği, devletin etkin rol alması, sosyal sorumluluklarını tekrar üstlenmesi, önceliklerini ekonomiden sosyal alana çevirmesi noktasında netleşmektedir.

Küresel olarak hegemonyasını sürekli artıran ekonomik sistem yine yakın tarihte geçmiştekilerine benzer bir krizle yüzleşmiştir. Dünya, 1929 yılındaki meşhur “büyük buhran”dan sonra en büyük ekonomik krize tanıklık etmektedir. Ortaya çıkardığı etkiler bakımından küresel olarak değerlendirilen krizin maliyeti trilyonca dolarlara dayanmış bulunmaktadır. 2008 başından beri A.B.D.’de başlayan “nakit sıkışması” na bağlı olarak kendini hissettiren ekonomik dalgalanmayla, yakın tarihin en iyi ve güçlü ekonomilerine sahip ülkelerin iktidarları sarsılmış; General Motors, Ford, Sony, Llyods Bank gibi dev ekonomik güçler/firmalar ya arka arkaya devrilme tehlikesi yaşamış ya da ayakta durabilmek için devletten mali destek beklemek durumunda kalmıştır. Hep iş dünyasının özel temsilcileri, üst düzey yetkililerini ağırlama; serbest piyasa, piyasa köktenciliği ve liberalizmin övülmesine ev sahipliği yapan gelenekselleştirilmiş Davos Zirvesi’nde, 2009 ve 2010 yıllarında geçmişten farklı bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Uluslar arası özel sermayenin ya da küresel aktörlerin güç gösterisine alıştığımız zirvede, uzun aradan sonra ilk kez devlet ve kamu müdahalesine ait olumlu görüşlere yer verilmiş; aksayan ve krize neden olan koşulların devlet desteğiyle nasıl düzeltileceğine vurgu yapılmıştır. Duruma ilişkin olarak süper gücün yeni başkanı Obama, “sorumsluluk çağı bitiyor” saptamasında bulunmuş; ve bu sözleriyle dizginsiz,

kuralsız ve denetimsiz liberalizm ve onun son sürümü olan Neo-liberalizmin zemin hazırladığı küresel krizin yol açtığı derin yaraların çözümü için kamunun tekrar ekonomiye çeki düzen vermesini ve sosyal devlet uygulamalarının yine devreye sokulması gerektiğini ifade etmeye çalışmıştır.

Küresel etkileri medyadan takip edilen, yerel etkileri ise gündelik hayatta bizzat gözlemlenen bir ekonomik krizin etkileri azalsa da devam etmektedir. Var olan işsizlik ve yoksulluk olgusu yeni krizle her geçen süre artmakta ve ortaya çıkaracağı sorunlar açısından da yöneticileri kaygılandırmaktadır. Artan kaygılar, ilgilileri bir arayışa yöneltmektedir. Hem kamu hem de özel sektör, çözüm ya da krizden çıkış için devlet yardımı ve devlet müdahalesinde birleşmektedir. Piyasayı yakından izleyen, gerektiğinde ekonomiye el atan, sosyal harcamalarını artıran, istihdamı genişleten ya da istihdam yaratmak için özel sektörü destekleyen bir devlet, en iyi ve kalıcı çözüm yolu olarak değerlendirilmektedir. Daha önce liberalizmin global büyüme ve kalkınmanın önünde en büyük engel ve geri kalmanın tek nedeni olarak gördüğü devletten bugün medet umulmaktadır.

SON VERİRKEN

En genel haliyle sınırsız insan ihtiyaçlarını, sınırlı kaynaklarla karşılama bilimi olarak tarif edilen ya da üretim, tüketim ve paylaşım karşılık gelen ekonomiyi tarım toplumu öncesine kadar götürmek mümkündür. Hemen her toplumsal aşamada insanlar üretim ve tüketimle yakından ilgilenmişlerdir. “Doğal toplum aşaması” olarak değerlendirilen dönemdeki insan, yeme, içme ve barınma şeklindeki biyolojik/fizyolojik ihtiyaçlarını tabiattaki mevcut ürün ve nesnelere karşılamış; ilerleyen dönemlerde ihtiyacı kadar ekmiş, üretmiş; artı farklı ürününü çevresindekilerle takas yaparak hayatını sürdürmüştür. Ancak, tarım devrimini izleyen ekonomik, sosyal ve siyasal değişimler dizisi, toplumların hayatlarında olağanüstü farklılaşmalar yaratmıştır.

Modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçleri etkisi altına aldığı coğrafyada, geçmişten çok farklı bir durum ortaya çıkarmıştır. Çalışma konusu dikkate alındığında bir toplumsal yapı unsuru olan ekonomi de bu değişim ve dönüşümden kendi payına düşeni almıştır. Bu süreçlerle hayat bulan kapitalist ekonomik sistem, insanların ekonomik ilişkilerini derinden değişime uğratmıştır/uğratmaktadır. Temelde bazı farklılıkları da olsa serbest piyasa ekonomisi, kapitalizm ya da liberalizm diye ifade edilen sistem; emeği

ücretlendirme, kâr maksimizasyonu için ağır koşullarda işçi çalıştırma veya düşük ücret ödeme, insanı sadece emek ve çalışma gücüne indirgeme, akılcılık ve katı bürokrasiyi işletmek adına acıma ve merhamet duygularını ortadan kaldırma, bireyselleşme, rekabet ve son zamanlarda başlamak üzere “yetenek ideolojisi”, esnek üretim, yarı zamanlı çalışma ve kuralsızlık vb. gibi uygulama ve anlayışlara dayalı gelişmektedir. En rafine özelliklerini ekonomik küreselleşmede gözlemlediğimiz sistemin yan etkileri artış eğilimine giren işsizlik, eşitsizlik, yoksulluk, yoksunluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik, çalışanda geleceğe karşı güvensizlik oluşturan ağır, geçici ya da stressli bir çalışma düzeni ve etkileri ortaya çıktığı bölge ve ülkeyle sınırlı kalmayan ekonomik krizler şeklinde sıralanabilmektedir.

Birkaç yıl önce A.B.D.’de başlayan ve etkileri hâlâ süren bir ekonomik kriz gerçekleşmiş ve kriz küresel olarak hissedilmiştir. Dev firmaların, birçok devlet bütçesinden daha fazlaya sahip özel bankaların, binlerce çalışanı olan büyük sanayi kuruluşlarının iflas ettikleri, zarar açıkladıkları, çalışmasına ara verdikleri bu krizde de, 1929’ daki “büyük buhran”da olduğu gibi sisteme gölge düşürmüştür. Devletin ekonomiden uzaklaştırıldığı, istihdamın mümkün olduğu ölçüde daraltıldığı, her olumsuzluğun piyasa koşullarına bırakılarak düzeleceği anlayışına dayalı ekonomik sistem yine kilitlemiş ve dışladığı, görmezden geldiği ve önemsemediği alanlardan çıkış aramaya başlamıştır. Piyasayı canlandırmak ve firmaları kurtarmak için tekrar devlet desteğine ihtiyaç duyulmuş, sosyal politikalar ya da Keynesgil yaklaşımlar konuşmaya başlanmıştır. Sigorta primlerinin düşürülmesi ya da bunun belli bir miktarının devlet tarafından karşılanması, devlete olan vergi borçlarının silinmesi veya bir süre ertelenmesi, bankalara devlet teminatı verilmesi, kamu istihdamının artırılması, işsizlik maaşları, tarımda destekleme alımlarının yapılması, küçük ve orta ölçekli işletmelere ucuz kredi ya da faizsiz kredilerin verilmesi, borçların yeniden yapılandırılması şeklinde sıralanabilecek birçok uygulama hem gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde hem de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde düşünülmüş ve kısmen de uygulanmıştır. Dolayısıyla, kapitalist kriz ve sosyal devlet döngüsü bir kez daha tekrarlanmıştır.

KAYNAKÇA

- ADDA, Jacques (1997): “Devlet İle Piyasa Arasındaki Fırtınalı İlişkiler”, (Çev.: Barış Kılıçbay), **Birikim Dergisi**, Sayı: 104, Aralık, Birikim Yay., İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (1999): **Küreselleşme Toplumsal Sonuçları**, (Çev.: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- BAYER, Robert (1997): “Anglo-Sakson Kapitalizmin Pirus Zaferi”, (Çev.: Hülya Tufan), **Birikim Dergisi**, Sayı: 104, Aralık, Birikim Yay., İstanbul.
- BOURDIEU, Pierre (2006): **Karşı Ateşler**, (Çev.: Halime Yücel), Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- BUĞRA, Ayşe (2008): **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İletişim Yay.**, İstanbul.
- CAILLE, Alain (1997): “Piyasa ve Kapitalizm, Hep Aynı Kavga”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 104, Aralık, Birikim Yay., İstanbul.
- FRIEDMAN, John (2001): “Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları”, (Çev.: Nurgün Oktik, Fethi Nas), **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:17, Kasım, Aralık, Ocak 2001, Ankara.
- FRIEDMAN, Lawrence M. (2002): **Yatay Toplum**, (Çev.: Ahmet Fethi), Türkiye İşbankası Yay., İstanbul.
- FRIEDMAN, Milton (2008): **Kapitalizm ve Özgürlük**, (Çev.: Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu), Plato Film Yay., İstanbul.
- GARAUDY, Roger (2006): **İnsanlığın Medeniyet Destanı**, (Çev.: Cemal Aydın), Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2000): **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, (Çev.: Osman Akınay), Alfa Yay., İstanbul.
- IKEDA, Satoshi (2000): “Dünya Üretimi”, **Geçiş Çağı, Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)**, (Der.: Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein), (Çev.: Nuri Ersoy, Ender Abadoğlu, Orhan Akalın, Yücel Kaya), Avesta Yay., İstanbul.
- İNSEL, Ahmet (1990): “Topluma Karşı İktisadi İnsan(1)”, **Birikim Dergisi**, Sayı:10, Şubat, Birikim Yay., İstanbul.
- İNSEL, Ahmet (1997): “Geçmişten Geleceğe”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 104, Aralık, Birikim Yay., İstanbul.
- KALAYCIOĞLU, Sibel (2002): “Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Tanımlanmasında Geçinme ve Aile Stratejilerinin Etkileri”, **8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokiyumu**, Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama, 6-8 Kasım Ankara.
- KAYA, A. Raşit (2002): “Adımı Koyalım: Tutmayan Hegemonya”, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, (Der.: E. Fuat Keyman), Everest Yay., İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (2000): **Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (2002): “Giriş: Liberalizm, Devlet ve Modernite”, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, (Der.: E. Fuat Keyman), Everest Yay., İstanbul.
- KORAY, Meryem (2005): **Avrupa Toplum Modeli**, 2. Baskı, İmge Yay., Ankara.

- KOZANOĞLU, Hayri (2002): “Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 18, Şubat, Mart, Nisan, Ankara.
- KÖMEÇOĞLU, Uğur (2002): “Küreselleşme, Modernleşme, Modernlik”, **Doğu Batı Dergisi**, Yıl:5, Sayı: 18, Ankara.
- MOGGACH, Douglas (2002): “Egemenlik Kavramları: Devlet, Ekonomi ve Kültür Üzerine Tarihsel Yansımalar”, **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, (Der.: E. Fuat Keyman), Everest Yay., İstanbul.
- OWEN, Robert (1995): **Yeni Toplum Görüşü**, (Çev.ve Der.: Doğan Şahiner), Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- PELIZZON, Scheila; CASPARIS, John (2000): “Dünya Beşeri Refahı”, **Geçiş Çağı, Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)**, (Der.: Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein), (Çev.: Nuri Ersoy, Ender Abadoğlu, Orhan Akalın, Yücel Kaya), Avesta Yay., İstanbul.
- POLANYI, Karl (1986): **Büyük Dönüşüm**, (Çev.: Ayşe Buğra), Alan Yay., İstanbul.
- SAPANCALI, Faruk (2005): **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Yay., İzmir.
- SOMBART, Werner (2008): **Burjuva Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlâki ve Entelektüel Tarihine Katkı**, (Çev.: Oğuz Adanır), Doğu Batı Yay., Ankara.
- SOMEL, Cem (2002): “Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 18, Şubat, Mart, Nisan, Ankara.
- TALAS, Cahit (1967): **Sosyal Politika, Sosyal Politikaya Giriş ve Tarihsel Gelişim**, 3. Baskı, Sevinç Mat., Ankara.
- TOURAINÉ, Alain (2002): **Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabileceğimiz mi?**, 2. Baskı, (Çev.: Olcay Kunal), Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- ÜNSAL, Fatma (2002): “Toplumsal Barışın Korunması Bağlamında Kent Yoksulluğunun Çağdaş Kentsel Dinamikler Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu**, Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama, 6-8 Kasım Ankara.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1997): “Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte”, (Çev.: Aslı Daldal), **Birikim Dergisi**, Sayı: 104, Aralık, Birikim Yay., İstanbul.